

Een ontwikkelingsvolgmodel

voor kinderen met taal- en spraakproblemen

Om planmatig te kunnen handelen en dat handelen te onderbouwen is het nodig dat de ontwikkeling van kinderen in de zorg en het onderwijs gevolgd kan worden. In het onderstaande artikel van Cecile Kuijpers (Radboud Universiteit Nijmegen) en Lianne Vermeulen (Sint Marie, Eindhoven) wordt een nieuw ontwikkelingsvolgmodel voor peuters met taal- en spraakproblemen beschreven.

CECILE KUIJPERS EN LIANNE VERMEULEN

In de praktijk wordt steeds meer de noodzaak gevoeld om in de begeleiding en behandeling van kinderen met communicatieproblemen evidence-based te werken. Hoewel groepsleidsters en pedagogisch medewerkers over veel kennis beschikken met betrekking tot de ontwikkeling van jonge kinderen, is het toch moeilijk om de kinderen op een betrouwbare en gestructureerde manier in hun ontwikkeling te volgen. Op Sint Marie te Eindhoven werd de behoefte gevoeld om een instrument te ontwikkelen dat gebruikt kan worden in de speciale peutergroepen om het cognitieve en het niet-cognitieve gedrag te beoordelen. Sint Marie is een orthopedagogisch centrum voor diagnostiek en behandeling van kinderen/jeugdigen/jongeren met communicatieproblemen. Peutergroep Pim Pam Pet is voor peuters met hoor-, taal- en spraakproblemen en een normale nonverbale cognitie in de leeftijd van 2-4 jaar bij wie geen sprake is van ernstige complicerende problematiek op het gebied van motoriek, sociaal gedrag, opvoeding en dergelijke. Het huidige onderzoek is gericht op deze groep peuters.

stromen naar een andere groep, school of instelling. De ontwikkeling van dit volgsysteem heeft een aantal opeenvolgende jaren in beslag genomen en heeft geleid tot het Ontwikkelingsvolgmodel voor peuters met taal- en spraakproblemen (OVM-S).

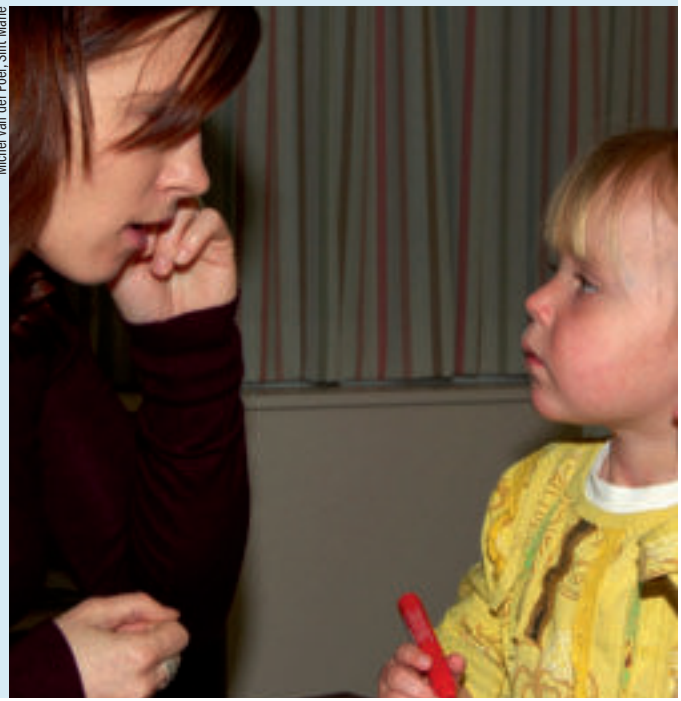
Inleiding

Tussen de 2 en 4 jaar maakt een peuter een enorme ontwikkeling door op alle ontwikkelingsgebieden. Peuterleidsters hebben de attitude, kennis en vaardigheden om die ontwikkeling nauwgezet te volgen. Kinderen met een normaal ontwikkelingsverloop laten over het algemeen een harmonieuze en doorgaande ontwikkeling zien op allerlei ontwikkelingslijnen (Njiokiktjien, 2004). Bij kinderen met communicatieproblemen kan die doorgaande ontwikkelingslijn op meerdere gebieden dan alleen de taal een vertraging of stagnatie laten zien (Lindsay & Dockrell, 2000; Goorhuis-Brouwer, 2004; McCabe, 2005). Door in

HET CITO PEUTERVOLGSYSTEEM IS ONVOLDENDE BRUIKBAAR OM DE ONTWIKKELING VAN PEUTERS MET TAAL- EN SPRAAKPROBLEMEN TE VOLGEN

In samenwerking met de vakgroep Orthopedagogiek Leren en Ontwikkeling van de Radboud Universiteit Nijmegen is een peutervolgsysteem ontwikkeld voor kinderen met taal- en spraakproblemen. Het komt tegemoet aan de behoefte om leidsters een instrument te bieden waarmee de peuters in hun ontwikkeling gevolgd kunnen worden, en waarmee informatie op een gestructureerde manier overgedragen wordt, wanneer de kinderen door-

Michel van der Poel, Sint Marie

deze belangrijke leeftijdsperiode gebruik te maken van een valide en betrouwbaar instrument kan de peuterleidster de ontwikkeling van het jonge kind met communicatieproblemen goed volgen, hetgeen voorwaarde is om doelgericht en methodisch te kunnen handelen.

Een van de bestaande volgsystemen is het CITO Peutervolgsysteem. Het bestaat uit een niet-cognitief deel in de vorm van een observatielijst, en een cognitief deel in de vorm van de drie toetsen Taal, Ordenen, en Tijd en Ruimte. Uit onderzoek van Van der Made (2004) blijkt echter dat de observatielijst van het CITO Peutervolgsysteem niet differentieert tussen peuters met en peuters zonder taal- en spraakproblemen. Het geringe aantal items per schaal en de bij bepaalde items onduidelijke vraagstelling worden als verklaring geopperd. Verder blijkt dat de observatielijst van het CITO Peutervolgsysteem niets toevoegt aan een observatielijst zoals die door de peuterleiders van Pim Pam Pet is samengesteld en ook gebruikt wordt in de praktijk.

Wat betreft de toetsen zijn de peuters met taal- en spraakproblemen veel zwakker dan de controlegroep, niet alleen op de toets Taal, maar ook op de toetsen Ordenen en Tijd en Ruimte (Van der Made, 2004). Dit kan verklaard worden door het feit dat ze veel moeite hebben met het begrijpen van de opdrachten, en dat de duidelijkheid en de afwisseling van het gebruikte beeldmateriaal te wensen overlaat. Elke toets is vrij lang en vraagt een relatief hoog niveau van taalbeheersing. De instructies zijn louter verbaal, bevatten soms lange en/of moeilijke zinnen en abstracte begrippen, en de plaatjes bevatten vaak veel details die moeilijk te onderscheiden zijn. Een factoranalyse op de data laat zien dat het groepsverschil op elke toets verklaard kan worden door de factor Taalvaardigheid. Bij elke toets wordt dus veeleer taalvaardigheid gemeten in plaats van inzicht in concepten op het gebied van ordenen, tijd en ruimte. De conclusie is dat het CITO Peutervolgsysteem onvoldoende bruikbaar is in zijn huidige vorm om de ontwikkeling van peuters met taal- en spraakproblemen te volgen.

Observatielijst

Bartelen (2005) en Visscher (2006) hebben zich gericht op de totstandkoming van een bruikbare observatielijst die aanknopingspunten biedt voor begeleiding in die deelgebieden van de ontwikkeling waarop een kind extra ondersteuning nodig heeft. Voor de observatielijst van het OVM-S is de basisopzet van het volgsysteem KIJK! overgenomen en aangepast. Dit volgsysteem is opgebouwd uit Basiskennmerken en Ontwikkelingsgebieden, met daarbij behorende observatiecategorïen. De opzet van KIJK! blijkt een goed handvat te vormen voor een specifiek volgsysteem voor speciale groepen (tabel 1).

Tabel 1. Basiskennmerken en Ontwikkelingsgebieden (met deelgebieden) van de observatielijst

Basiskennmerken	Ontwikkelingsgebieden
Vrij van Emotionele Belemmering	Sociaal en emotionele ontwikkeling
Nieuwsgierig en Ondernemend zijn	<i>Omgaan met zichzelf, Omgaan met anderen</i>
Zelfvertrouwen hebben	<i>Zelfredzaamheid</i>
Communicatie en Contactname	Spelontwikkeling
	Motorische ontwikkeling
	<i>Grove motoriek, Fijne motoriek, Tekenontwikkeling</i>
	Taal- en spraakontwikkeling
	<i>Taalbegrip, Taalproductie, Mondmotoriek</i>
	Cognitieve ontwikkeling
	Symboolverkenning
(Symboolverkenning = Ontluikende geletterdheid en gecijferdheid)	

Op basis van de literatuur is een aantal criteria opgesteld, waaraan een volgsysteem moet voldoen. De criteria zijn gebaseerd op uitgangspunten die Sint Marie aan een volgsysteem stelt en op criteria die Greenspan & Meisels (1996) en Shonkoff & Meisels (2000) hebben opgesteld. Het volgsysteem dient:

- afgestemd te zijn op de doelgroep
- gebruikt te kunnen worden als signaleringsinstrument
- evidence-based te zijn
- uit te gaan van ontwikkeling als een continuüm van veranderingen
- concrete en eenduidige observatiecriteria te bevatten
- taal- en spraakontwikkeling op te nemen als ontwikkelingsgebied met voldoende diepgang en duidelijke observatiecriteria.
- individuele verschillen aan het licht te brengen
- competenties en aandachtspunten op te leveren
- het startpunt van interventie aan te geven
- valide en betrouwbaar te zijn
- gebruiksvriendelijk te zijn

De basiskennmerken moeten worden gezien als een voorwaarde voor de ontwikkelingsgebieden. Bij alle basiskennmerken is de antwoordschaal aangepast. Er wordt een vierpuntschaal gehanteerd met als antwoordmogelijkheden '(bijna) nooit', 'meer niet dan wel', 'meer wel dan niet', en '(bijna) altijd'. Schalen zoals 'optimaal-niet optimaal' (zie KIJK!), 'beheerst-niet beheerst' of 'goed-onvoldoende' zijn ongeschikt vanwege het hoge subjectieve karakter van het oordeel. Leidsters hebben namelijk niet altijd hetzelfde referentiekader, omdat dit mede gevormd wordt door de samenstelling van de groepen die ze begeleiden. De leidsters van Pim Pam Pet blijken geen moeite te hebben met het hanteren van de schaal '(bijna)nooit- (bijna) altijd'. Bovendien zijn enkele items veranderd en alle items zijn positief geformuleerd, omdat ontkennende vragen lastig te

Tabel 2. Deel van het basisenmerk *Communicatie en Contactname*

Basisenmerken Communicatie en Contactname	(bijna)	meer niet	meer wel	(bijna)
	nooit	dan wel	dan niet	altijd
Reageert consequent op eigen naam	0	0	0	0
Is communicatief ingesteld	0	0	0	0
Gebruikt non-verbale communicatiemiddelen	0	0	0	0
Maakt oogcontact	0	0	0	0

Tabel 3. Deel van de lijst *Mondmotoriek*

Taal- en spraakontwikkeling Mondmotoriek		
Kauwt goed	0 ja	0 nee
Eet met mond dicht	0 ja	0 nee
Slikt goed	0 ja	0 nee
Heeft goede lipsluiting	0 ja	0 nee

scoren zijn. Aan de basisenmerken van Kijk! is het kenmerk 'Communicatie en Contactname' toegevoegd (tabel 2). Speciaal voor peuters met taal- en spraakproblemen is een vragenlijst 'Mondmotoriek' toegevoegd (tabel 3). Deze laatste vragenlijst wordt met ja/nee antwoorden ingevuld.

De Ontwikkelingsgebieden zijn voor het grootste deel overgenomen van Kijk!, maar de invulling van elk gebied is volledig aangepast. Bovendien is het gebied Taal- en spraakontwikkeling toegevoegd (tabel 4). De opzet van dit het gebied is onder andere gebaseerd op De Jong (1997), Van den Dungen & Verboog (2001), Goorhuis & Schaerlaekens (1997) en Kievit, Tak & Bosch (2002). In onderstaand voorbeeld is het onderdeel Taalproductie weergegeven van het ontwikkelingsgebied Taal- en spraakontwikkeling.

De opzet van de Ontwikkelingsgebieden is als volgt: In de observatielijst lopen de leeftijdsgerelateerde observatiemomenten van 1;6 jaar tot 4;0 jaar, met een interval van 6 maanden. Dit betekent dat kinderen om en nabij het hele en het halve jaar geobserveerd kunnen worden op de items die bij de desbetreffende leeftijd horen. Bovendien kunnen kinderen die achter- of voorlopen in hun ontwikkeling ook geobserveerd worden op de items van het observatiemoment daarvoor (half jaar jonger) of daarna (half jaar ouder). De observaties worden gescoord als 'gedrag niet aanwezig/niet beheerst' (item openlaten), 'gedrag in ontwikkeling' (schuine streep door item), of 'gedrag aanwezig/beheerst' (kruis door item).

In elke leeftijdscategorie wordt naar een aantal belangrijke ontwikkelingsmijlpalen gevraagd, die per rij als een doorlopende ontwikkelingslijn zijn opgenomen. Deze ontwikkelingslijnen (van links naar rechts) betreffen telkens een specifiek onderdeel binnen het gebied. In het voorbeeld Taal- en spraakontwikkeling heeft de eerste ontwikkelingslijn betrekking op zinsbouw, de tweede rij op de fonologische ontwikkeling, enzovoort. Een structuur in ontwikkelingslijnen met eenduidige observatiecategorïeën maakt het mogelijk om de ontwikkeling van kinderen duidelijk in kaart te brengen, en wordt niet geboden in de bestaande opzet van Kijk!.

Validiteit

Een meetinstrument is valide wanneer het meet wat het veronderstelt te meten (Van Peet, Van den Wittenboer & Hox, 2001). In het huidige onderzoek hebben we te maken met de inhoudsvaliditeit, dat wil zeggen of de observatielijst representatief is voor de begrippen die gemeten worden (Janssens, 2002). Het is belangrijk om vast te stellen of de leeftijdsgerelateerde items inhoudelijk relevant zijn en of ze ook leeftijdsadequaate geplaatst zijn. In Visscher (2006) is literatuur bestudeerd en een vergelijking gemaakt met items uit gestandaardiseerde instrumenten voor jonge kinderen. Instrumenten die in aanmerking komen voor een vergelijking zijn bijvoorbeeld de VABS (Vineland Adaptive Behavior Scales), de GOS (Groningse Ontwikkelingsschalen), de SON-R (Snijders-Oomen Niet-verbale intelligentietest) en de MOS (McCarthy Ontwikkelingsschalen). Uiteindelijk is alleen de VABS geschikt bevonden voor het valideringsonderzoek.

De VABS is een observatielijst waarin de persoonlijke en de sociale ontwikkeling gevolgd kunnen worden van geboorte tot aan de volwassenheid. De opbouw en score van de VABS Expanded Form is redelijk vergelijkbaar met het OVM-S. De VABS bevat een groot aantal items (577) en wordt ingevuld aan de hand van een semi-gestructureerd interview met de opvoeder. Er zijn vier domeinen: Communicatie, Dagelijkse vaardigheden, Socialisatie en Motorische vaardigheden. Om een vergelijking te kunnen maken tussen het OVM-S en de VABS is gekeken naar overeenkomsten en verschillen tussen beide modellen per domein (gelijkend op ontwikkelingsgebied in OVM-S), subdomein (gelijkend op deelaspect van ontwikkelingsgebied), en cluster (gelijkend op mini-ontwikkelingslijn). Hoewel de VABS op een andere manier gestructureerd is, laten beide modellen veel overeenkomsten zien in items en de daaraan gerelateerde leeftijd.

Op basis van dit vergelijkingsonderzoek zijn sommige items uit het OVM-S verwijderd, andere items zijn verbeterd of toegevoegd. Bij de overweging om een item te verwijderen dan wel te verbeteren of toe te voegen, is

EEN ONTWIKKELINGSVOLGMODEL

Tabel 4. Deel van het ontwikkelingsgebied Taal- en spraakontwikkeling (Taalproductie)

Taal- en spraakontwikkeling Taalproductie					
1;6	2;0	2;6	3;0	3;6	4;0
Spreekt in 1-woordzinnen: 'papa', 'mama' en gebruikt eigen brabbeltaaltje	Spreekt in 2-woordzinnen: 'mama fles'	Spreekt in 2- en 3-woordzinnen: 'Bas niet stout'	Spreekt in 3- tot 5-woordzinnen: 'ik mag e puzzel'	Spreekt in 3- tot 5-woordzinnen: 'ik ook snoepje hebbe'	Spreekt in eenvoudige, enkelvoudige zinnen: 'mijn papa doet ook boek lezen'
Verwisselt klanken en laat klanken weg	Verwisselt klanken en laat klanken weg	Spreekt medeklinker combinaties niet goed uit, bijvoorbeeld 'toel' (stoel)	Spreekt vrijwel alle klanken en medeklinker combinaties goed uit, behalve 'r': 'kuk' (kruk)	Laat klanken weg bij moeilijke woorden: 'vach-auto'	Laat klanken weg bij moeilijke woorden: 'vach-auto'
Gebruikt soms meervoudsvormen: 'boeme' i.p.v. bloemen	Gebruikt soms meervoudsvormen: 'boeme' i.p.v. bloemen	Gebruikt en bedenkt meervoudsvormen: 'auto-en' 'paarten'	Gebruikt en bedenkt meervoudsvormen: 'auto-en' 'paarten'	Gebruikt meervoudsvormen (niet altijd goed): 'zwembatten'	Gebruikt vaker de juiste meervoudsvormen en verkleinwoorden

voortdurend de vraag gesteld of het item een goede representatie is van het ontwikkelings(deel)gebied, of het item in een lijn van gedragingen en vaardigheden past die bij elkaar horen, en of het een item betreft dat niet elders in het OVM-S is opgenomen. Bestudering van de VABS heeft ook geleid tot optimalisering van de mini-ontwikkelingslijnen zodat elk afzonderlijk item een essentiële vaardigheid meet.

Betrouwbaarheid

In het huidige onderzoek wordt de overeenstemming tussen verschillende beoordelaars als maat voor de betrouwbaarheid aangehouden (Kievit, Tak & Bosch, 2002). Een eerste betrouwbaarheidsmeting van de observatielijst is gedaan bij een kleine groep van zes kinderen van 3;6 en 4;0 jaar van Pim Pam Pet met taal- en spraakproblemen en een even grote groep zonder taal- en spraakproblemen van een reguliere peuterspeelzaal. De betrouwbaarheid van de andere leeftijdscategorieën wordt nog onderzocht (Van de Loo, in voorbereiding). Voor bepaling van de overeenstemming zijn door meerdere leidsters, onafhankelijk van elkaar, dezelfde kinderen geobserveerd binnen een periode van 2 weken (Bartelen, 2005; Visscher, 2006).

In het onderzoek van Visscher (2006) is de betrouwbaarheid berekend door de variantie (onregelmatigheden) in de data nader te bekijken. De waarden in tabel 5 en tabel 6 zeggen iets over de mate waarin onregelmatigheden in de data toe te schrijven zijn aan verschillen tussen beoordelaars. Een hoog percentage betekent dat verschillen in

HET ONTWIKKELINGSVOLGMODEL IS OPGEBOUWD UIT OBSERVATIELIJSTEN VOOR BASISKENMERKEN EN ONTWIKKELINGSGBIEDEN EN UIT DE TOETSEN TIJD EN RUIMTE, ORDENEN EN TAAL

observaties toe te schrijven zijn aan verschillen tussen beoordelaars, en dat er dus sprake kan zijn van onbetrouwbaarheid van het instrument. Een laag percentage betekent dat beoordelaars het in hoge mate met elkaar eens zijn en dat er dus sprake is van een betrouwbaar instrument. Uit beide tabellen blijkt dat bijna alle percentages lager zijn dan 10%, hetgeen een hoge overeenstemming tussen beoordelaars betekent.

Basiskenmerken

De lage waarden in de Basiskenmerken (tabel 5) duiden op een hoge overeenstemming tussen beoordelaars (waarde 0), in beide peutergroepen. De lage waarden in de rij Beoordelaar-Item betekenen dat items die een lage dan wel een hoge score krijgen van de ene beoordelaar, ook een lage dan wel een hoge score krijgen van de andere beoordelaar. De lage waarden in de rij Beoordelaar-Kind betekenen dat wanneer het ene kind een lage dan wel een hoge score krijgt van de ene beoordelaar, datzelfde kind ook een lage dan wel een hoge score krijgt van een andere beoordelaar. Deze overeenstemming duidt wellicht

Tabel 5. Lage variantie (< 10%) voor de Basiskenmerken, d.w.z. hoge overeenstemming tussen beoordelaars (A = met taal- en spraakproblemen, B = zonder taal- en spraakproblemen)

Factoren	1	2	3	4
A Beoordelaar	0	0	0	0
B Beoordelaar	0	0	0	0
A Beoordelaar-Kind	0	5.6	6.5	11.3
B Beoordelaar-Kind	1.0	5.3	9.8	1.2
A Beoordelaar-Item	0	0	0	0.7
B Beoordelaar-Item	0	0	0	0

Basiskenmerk 1: Vrij zijn van emotionele belemmering, 2: Nieuwsgierig en ondernemend zijn, 3: Zelfvertrouwen hebben, 4: Communicatie en Contactname.

op heldere, concrete observatie-items en eenduidigheid in formulering. De minste overeenstemming wordt gevonden bij het basiskenmerk 'Communicatie en Contactname' in de speciale peutergroep (11.3%). Leidsters schatten communicatievaardigheden iets minder uniform in dan de andere basiskenmerken. Het is mogelijk dat de geringe communicatievaardigheden van de peuters met taal- en spraakproblemen weerspiegeld worden door onzekerheid in het scoren door de leidsters.

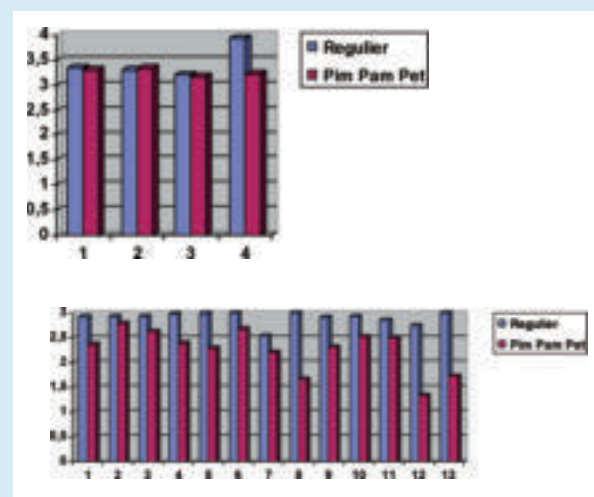
Ontwikkelingsgebieden

Ook hier is op alle gebieden een zeer hoge overeenstemming aanwezig tussen de beoordelaars, zowel in de speciale groep als in de reguliere groep (tabel 6). De lage waarden in de rij Beoordelaar-Kind laten zien dat de ontwikkeling van kinderen door verschillende leidsters op dezelfde manier wordt ingeschat. Het zelfde geldt voor de rij Beoordelaar-Item. Items worden ten opzichte van elkaar op eenzelfde manier gescoord door verschillende leidsters. Opvallend is de relatief hoge waarde van 23.8% (gebied Tekenontwikkeling) in de reguliere groep. De leidsters

van deze groep schatten de tekenontwikkeling van de kinderen niet altijd op dezelfde manier in, en dit kan te maken hebben met een inhoudelijke onbekendheid met de tekenontwikkeling. Al met al is de overeenstemming tussen leidsters zeer goed en kan de lijst als betrouwbaar worden gekenschetst.

Verschillen tussen groepen

Er is herhaaldelijk aangetoond dat kinderen met taal- en spraakproblemen lager presteren op verschillende ontwikkelingstaken (zie bijv. Goorhuis-Brouwer, 2004). Dit beeld wordt bevestigd door de huidige observatielijst en is vooral zichtbaar in de ontwikkelingsgebieden. Figuur 2 laat zien dat de peuters met taal- en spraakproblemen op alle ontwikkelingsgebieden veel lager scoren dan de reguliere groep, behalve op het gebied Omgaan met anderen (ont-

Figuur 1a (boven) en Figuur 1b (beneden). Gemiddelde scores van twee peutergroepen op de Basiskenmerken (maximumscore 4) en Ontwikkelingsgebieden (maximumscore 3). Voor namen van basiskenmerken en ontwikkelingsgebieden zie tabel 5 en 6

Tabel 6. Lage variantie (< 10%) voor de Ontwikkelingsgebieden, d.w.z. hoge overeenstemming tussen beoordelaars (A = met taal- en spraakproblemen, B = zonder taal- en spraakproblemen)

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
A Beoordelaar	0	0	0	0	2	0	0	0	9.6	0	0	0	1.4
B Beoordelaar	0	0	0	0	0	0	1.9	0	0	0	0	1.4	0
A Beoordelaar-Kind	1.9	0	0	1.0	1.9	0	0	0	1.4	0	3.8	0	0
B Beoordelaar-Kind	1.0	1.2	0	0	0	0	23.8	0	0	1.9	3.3	3.4	1.1
A Beoordelaar-Item	2.3	5.0	0	0	4.0	1.1	0	0	0	0	0	1.1	3.4
B Beoordelaar-Item	0	0	0	0	0	0	0	0	0.5	0	0	0	0

Ontwikkelingsgebied 1: Omgaan met zichzelf, 2: Omgaan met anderen, 3: Zelfredzaamheid, 4: Spelontwikkeling, 5: Grote motoriek, 6: Fijne motoriek, 7: Tekenontwikkeling, 8: Taalproductie, 9: Taalbegrip, 10: Mondmotoriek, 11: Cognitieve ontwikkeling, 12: Ontluikende geleetterdheid, 13: Ontluikende gecijferdheid

EEN ONTWIKKELINGSVOLGMODEL

Figuur 2a. Tom en Anne (ontwerp: Drukkerij Kuypers, Weert)

wikkelingsgebied 2). Dit laatste is een opmerkelijk gegeven, omdat peuters met taal- en spraakproblemen in veel gevallen ook op sociaal gebied een achterstand vertonen. De grootste verschillen liggen op de gebieden Taalproductie (8), Ontluikende geletterdheid (12) en Ontluikende gecijferdheid (13). In een statistische analyse blijken de verschillen significant te zijn. Bij de Basisenmerken is de speciale peutergroep alleen op Communicatie en Contactname significant zwakker dan de reguliere groep (zie figuur 1). Op de overige basisenmerken worden geen significante verschillen gevonden.

Toetsen

Bij kinderen van wie gedacht wordt dat zij een taal- en spraakprobleem hebben is het belangrijk om na te gaan of er sprake is van een discrepantie tussen de verbale en niet-verbale mogelijkheden. Omdat de toetsen uit het CITO

Tabel 7. Overzicht van de subtests van het OVM-S

Ruimte	Ordenen	Taal	Communicatieve Functies
Receptief (25)	Receptief (30)	Receptief (10)	6 onderwerpen
Lichaamsdelen (5)	Kleur (5)	Taalbegrip (10)	(14 vragen)
Houdingen (5)	Tellen (5)	Productief (20)	
Positie (5)	Vergelijken/grootte (10)	Woordontwikkeling (10)	
Richting/afstand (5)	Classificeren (5)	Zinsontwikkeling (10)	
Bewegingen (5)	Vorm (5)		
Productief (10)	Productief (10)		

Peutervolgsysteem onvoldoende bruikbaar zijn, is besloten de toetsen aan te passen (Van Ierland, 2005; Pernot, 2008). Het onderscheid in receptieve en productieve items is van CITO overgenomen. De aangepaste toetsen Tijd en Ruimte, Ordenen en Taal zijn zo vormgegeven dat er altijd goede afleiders (niet correcte antwoorden) zijn, dat er beperkt gebruik wordt gemaakt van (eenvoudige) verbale instructie, dat de toetsen afgenomen kunnen worden met ondersteunende gebaren (NmG), dat er naast duidelijke plaatjes ook concreet materiaal gebruikt wordt, dat ze eenvoudig gescoord kunnen worden, en dat ze een goed inzicht geven in de cognitieve ontwikkeling. De toets Taal is opgebouwd uit een aantal nieuwe subtests, en de Checklist Communicatieve Functies is nieuw ontwikkeld om het taalgebruik van peuters te beoordelen.

De items die gebruik maken van plaatjes hebben allemaal betrekking op de kinderen Tom en Anne, hun familieleden, en voor peuters bekende dieren en objecten (figuur 2a).

Figuur 2b. "Waar zie je weinig paddenstoelen?" (met NmG)

De plaatjes zijn eenvoudig en in kleur vormgegeven, en zijn door peuterleidsters als aantrekkelijk beoordeeld. Items waarbij plaatjes worden gebruikt zijn bijvoorbeeld: "Waar heeft Tom zijn armen op het hoofd?" (Ruimte), en "Waar is Anne het dikste?" (Ordenen). Items waarbij gebruik

DE OBSERVATIELIJSTEN EN DE TOETSEN BLIJKEN WAARDEVOLLE, VALIDE EN BETROUWBARE INFORMATIE TE GEVEN OVER DE ONTWIKKELING VAN PEUTERS MET EN ZONDER TAAL- EN SPRAAKPROBLEMEN

wordt gemaakt van materialen zijn bijvoorbeeld: "Welke pop zit voor de beker?", "Welke hoort er niet bij?" (1 auto, 1 kop, 1 auto op tafel zetten). Twee andere voorbeelden zijn weergegeven in figuur 2b en 2c.

Figuur 2c. Plaat met contouren, dezelfde vormen als object aanwezig. Leidster neemt vorm (bijv. ster), laat deze zien en legt de ster op de stercontour. Ze pakt een andere vorm, laat deze zien en kijkt kind vragend aan ("waar hoort deze?")

De ontwikkelde taaltoets bestaat uit de subtests Taalbegrip, Woordontwikkeling en Zinsontwikkeling. De items in de subtests Taalbegrip en Woordontwikkeling hebben betrekking op taalinhoud en taalvorm. Taalinhoud meet onder andere woordenschat en het begrijpen en produceren van semantische relaties. Taalvorm heeft betrekking op de waarneming en productie van spraakklanken, het begrijpen en produceren van morfologische verschijnselen en het begrijpen en produceren van zinnen (Van den Dungen & Verboog, 1993). Voor ideeën omtrent items en te gebruiken materialen zijn taaltests zoals de Schlichting Test voor Taalproductie en de Reynell Test voor Taalbegrip bestudeerd.

De subtest Taalbegrip bevat items als "Waar zie je de glijbaan?" (plaatjes) en "Leg de lepel op het bord" (materiaal). De subtests Woordontwikkeling en Zinsontwikkeling zijn productieve tests (zie bijv. figuur 3a, 3b). De eerste subtest bevat items als "Kijk, Tom en Anne spelen met een..." (bal), en "Ga maar naar binnen, de deur is al..." (open). De laatste subtest bevat items met plaatjes, zoals "Tom eet frietjes en Anne..."? (eet een boterham), en items waarbij materiaal wordt gebruikt (bijv. lepel, pop, koe, auto). Bij dit laatste voorbeeld zegt de leidster: "Kijk, ik pak de lepel, ik pak de koe," waarna het kind vragend aangekeken wordt (ik pak de auto). Een volledig overzicht van alle subtests is weergegeven in tabel 7.

De Checklist Communicatieve Functies heeft betrekking op het taalgebruik. Een communicatieve functie is een intentie of bedoeling die een persoon uitdrukt in de interactie. Iemands aandacht trekken, een wens uiten, commentaar geven, iets weigeren en een gevoel uitdrukken zijn allemaal intenties waarmee de communicatie met een ander ingevuld wordt (Van den Dungen & Verboog, 1993; Van den Dungen & Den Boon, 2001). Van 0 tot 4 jaar leren kinderen om op allerlei manieren aan de communicatie deel te nemen. Naarmate kinderen ouder worden komen (taal)handelingen steeds meer los van het hier-en-nu (Baker, Blankenstijn & Roelofs, 2000).

Communicatieve functies worden verdeeld in Representatiefuncties waarbij informatie wordt gegeven of naar informatie wordt gevraagd, Expressiefuncties waarbij spontane gevoelens worden uitgedrukt en Controlefuncties waarbij gedrag van één of meer deelnemers aan de inter-

Michel van der Peet, Sint-Marije

EEN ONTWIKKELINGSVOLGMODEL

actie wordt gecontroleerd (Wells, 1985; McTear & Conti-Ramsden, 1992; Gillis & Schaerlaekens, 2000). Er zijn in totaal 14 vragen in de checklist opgenomen, telkens een aantal vragen per functie (zie voorbeeld in tabel 8). De vragen zijn voorzien van een aantal antwoordmogelijkheden. Leidsters kunnen bovendien scoren of het kind verbaal of non-verbaal gedrag laat zien bij de desbetreffende functie. De lijst met communicatieve functies bevat vragen omtrent

- Beurtgedrag
- Praten over en begrijpen van onderwerpen binnen en buiten het hier-en-nu
- Informatie geven en naar informatie vragen binnen en buiten het hier-en-nu
- Begrijpen en uiten van gevoelens, vragen naar gevoelens
- Vragen om actie, vragen om uitleg
- Suggesties geven

Ook bij de Checklist Communicatieve Functies hebben twee leidsters onafhankelijk van elkaar dezelfde kinderen geobserveerd. Bij alle vragen is het percentage overeenstemming tussen twee beoordelaars $\geq 70\%$ (bij 7 vragen zelfs tussen 90% en 100%). Twee vragen blijken een relatief lage overeenstemming (70%) te hebben, namelijk 'praten over onderwerpen buiten het hier-en-nu' en 'informatie geven binnen het hier-en-nu'.

Bij de toetsen en de Checklist Communicatieve Functies zijn wederom twee groepen peuters (met en zonder taal- en spraakproblemen) met elkaar vergeleken. Er zijn significante verschillen tussen de twee groepen op de productieve opdrachten van de drie toetsen, maar niet op de receptieve opdrachten (Van Ierland, 2005). Deze resultaten worden nog overtuigender gerepliceerd in het onderzoek van Pernot (2008). Hieruit blijkt dat de cognitieve ontwikkeling van peuters met taal- en spraakproblemen vergelijkbaar is met die van de reguliere groep, mits er voldoende gebruik wordt gemaakt van aantrekkelijk en/of concreet materiaal en mits de instructie visueel ondersteund wordt en de antwoorden van de kinderen visuele ondersteuning toestaan. Verder blijken de productieve opdrachten op Tijd

Figuur 3b. Het regent. Tom wordt helemaal (nat)

Tabel 8. Voorbeeldvraag van de Checklist Communicatieve Functies (V=verbaal, NV=non-verbaal)

	V	NV	anders, nl.
☐ Hoe vaardig is het kind in 'om beurten spreken'?			
☐ Beurten gaan evenwichtig heen en weer	☐	☐	
☐ Kind is te dominant in het beurt nemen	☐	☐	
☐ Kind is te afwachtend in het beurt nemen	☐	☐	
☐ Er is geen/nauwelijks sprake van beurtgedrag=			

en Ruimte het zwakst te scoren, dit in tegenstelling tot de opdrachten op het gebied van Ordenen (wel een verschil maar niet significant). Op de Checklist Communicatieve Functies scoren de peuters met taal- en spraakproblemen vooral op Informatie vragen, naar Gevoelens vragen, om Uitleg vragen, om Actie vragen, Suggestie geven, en Soort gespreksbeurten zwakker dan de peuters zonder taal- en spraakproblemen.

Conclusie

Samenvattend, het ontwikkelingsvolgmodel zoals het er nu ligt is reeds bruikbaar voor de praktijk. De checklist en de toetsen blijken waardevolle informatie te geven over de ontwikkeling van peuters met en zonder taal- en spraakproblemen. Ontwikkelingsproblemen op diverse gebieden kunnen tijdig worden gesignaleerd zodat er, indien nodig, nadere diagnostiek kan plaatsvinden. Binnen de behandeling kan extra aandacht aan deze problemen worden besteed, en vaardigheden die het kind al beheerst of die in ontwikkeling zijn, kunnen verder worden gestimuleerd.

Het ontwikkelingsvolgmodel is tot stand gekomen vanuit een hulpvraag van Sint Marie en is toegespitst op peuters met taal- en spraakproblemen, maar blijkt ook goed bruikbaar in reguliere peutergroepen en wellicht ook in groepen van peuters/kleuters met een algehele ontwikkelingsachterstand. Over aanvulling van het ontwikkelingsvolgmodel zodat het ook bruikbaar is bij kinderen met hoorstoornissen wordt momenteel overlegd evenals over de wijze waarop het ook binnen andere instellingen dan wel scholen verspreid kan worden. De validerings- en betrouwbaarheidsonderzoeken laten zien dat het instrument reeds aan belangrijke vereisten voldoet. Uitbreiding van het betrouwbaarheidsonderzoek is in een afrondende fase. De gezamenlijke informatie van het Ontwikkelingsvolgmodel voor peuters met taal- en spraakproblemen leent zich er voor om de basis te vormen voor enerzijds het individuele handelingsplan, en anderzijds het methodisch handelen alsmede de rapportage die overgedragen wordt indien het kind naar een andere groep/school/instelling gaat. In die zin is er geen sprake van extra werkdruk met betrekking tot verslaglegging over de ontwikkeling van de peuters.

Bovendien blijkt het ontwikkelingsvolgmodel zeer waardevolle informatie te bevatten voor docenten, begeleiders en hulpverleners in het speciale basisonderwijs, dan wel het cluster-2 of cluster-3 onderwijs.

De implementatie van nieuwe instrumenten in dagelijkse werkzaamheden heeft altijd tijd nodig. Leidsters hebben ervaren dat tijd nemen en bekend raken met het observatie-instrument en de toetsen belangrijke factoren zijn. Als de items eenmaal bekend zijn, verloopt het invullen en afnemen sneller en efficiënter. Het verdient de voorkeur om individuele kinderen te observeren en niet meerdere peuters tegelijk omdat dit de betrouwbaarheid benadeelt. In de praktijk vindt de eerste binnenkomst van peuters gespreid plaats gedurende het jaar, waardoor de observatiemomenten per kind ook gespreid plaats kunnen vinden. Leidsters kunnen dus een eigen observatieplanning maken.

Een uitgebreide literatuurlijst is verkrijgbaar bij de redactie en te downloaden op www.simea.nl/vhz

Figuur 3a. Mmmh, lekker! Tom en Anne gaan frietjes (eten)

Over de auteurs

Cecile Kuijpers is als universitair docent verbonden aan de afdeling Pedagogische Wetenschappen en Onderwijskunde (PWO) van de Radboud Universiteit Nijmegen (www.ru.nl/pwo). Verder leidt zij onderzoeks- en adviesbureau Kuijpers MATHENO, dat onderzoek verricht voor en adviezen geeft aan professionals op het gebied van leren en onderwijs (www.kuijpersmatheno.nl).

Lianne Vermeulen is werkzaam als klinisch psycholoog/beleidsorthopedagoog bij Sint Marie te Eindhoven.

ADVERTENTIE

Werkt u in de wereld van dove en slechthorende mensen en bent u toe aan een nieuwe stap? Wilt u uw vak meer diepgang geven, op een andere manier leren nadenken over uw beroep en handelen of wilt u nog meer weten over de achtergronden van de dovencultuur? Dan is de Master Dovenstudies iets voor u. De Master Dovenstudies biedt u de kans om dit vakgebied in een klein leerteam verder te onderzoeken.

Meer weten? Kom naar de open avond op donderdag 21 augustus a.s. van 17.00 tot 21.00 uur. Of maak een afspraak voor een persoonlijk gesprek met Loes Wauters via loes.wauters@hu.nl, telefoon 06 12 92 81 79 of Beppie van den Bogaerde via beppie.vandenbogaerde@hu.nl, telefoon (030) 254 72 66. Kijk ook op www.hu.nl.

ER VALT NOG GENOEG TE LEREN

INSTITUUT VOOR
GEBAREN, TAAL &
DOVENSTUDIES
HOGESCHOOL UTRECHT

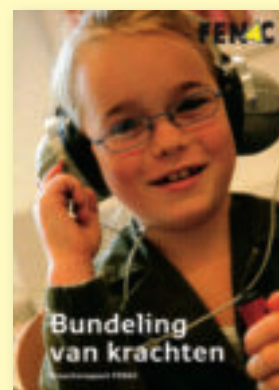

VHZGESIGNALEERD

Bundeling van krachten

Bij de FENAC is het brancherapport 2000-2008 verschenen: Bundeling van krachten. Het rapport biedt belangstellenden een compleet overzicht van actuele ontwikkelingen in de wereld van de audiologische centra.

De omgeving waar de audiologische centra iedere dag mee te maken hebben, is de afgelopen jaren sterk veranderd. Er worden andere, maar ook meer eisen gesteld. Er moet adequaat worden ingespeeld op externe ontwikkelingen, door de AC's afzonderlijk, maar ook door de FENAC als brancheorganisatie. In het rapport wordt aandacht geschonken aan ontwikkelingen als tariefdifferentiatie, automatisering, kwaliteitsbeleid, communicatie, toetsingskader en taalspraak.

Het rapport is verkrijgbaar bij Bureau Audcom en te downloaden op de website van de FENAC.